

KIBRIS AĞIZLARINDA İYELİK EKİ KÖKENLİ ŞAHIS
EKLERİNİN KULLANIM ALANLARIUSAGE AREAS OF THE SECOND TYPE PERSON SUFFIXES OF
TURKISH CYPRIOT DIALECTS*Gürkan GÜMÜŞATAM****Özet:**

Tutarlı ve toplayıcı özellikleriyle ölçünlü dilde, şahıs ekleri üç ayrı kategoride toplanır: Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri, iyelik eki kökenli şahıs ekleri ve emir ekleri. Hangi kip ve şeklin hangi şahıs ekini alacağı sistimli olduğu ölçünlü dilin yanı başındaysa kurumsallaşmamış, yerel söyleyişler, ağız grupları vardır. Türkiye Türkçesi ağızları içinde bahsedilen kurumsallaşmamış yapıya şahıs ekleri de ilave edilmelidir. Ölçünlü dildeki benimsenmiş, sistemleşmiş yapı, başta Batı Grubu ağızları olmak üzere birçok bölgede değişmeler göstermektedir. Bir dilin türlü açılardan değerlendirilebilmesi ölçünlü dille birlikte o dilin diğer ağızlarını da gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Bundan hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki şahıs ekleri ve gerekse birçok dillik özellik ele alınmıştır. Belli bölge ağızlarıysa hâlen farklı açılardan incelenmeyi beklemektedir. Bugüne kadar Türkiye Türkçesi ağızları içinde yer almasına rağmen şahıs eklerinin kullanımı üzerinde inceleme yapılmayan sahalardan biri Kıbrıs ağızlarıdır. Eldeki inceleme bundan hareket ederek Kıbrıs ağızlarında iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanımı üzerinde durmakta ve şahıs zamiri kökenli eklerle yer değiştirmelerini, kimi durumlarda ikili kullanımlarını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Ağızları, Fiil Çekimi, Şahıs Ekleri, Ek Değişimi.

Abstract:

Collecting consistent and standardized features, standard language, person affixes is collected in three separate categories: Person suffixes Origin of Person pronoun, person suffixes origin of possessive suffixes, order affixes. Which mode is standard and the shape of the language system in which receivables as a person affixes, institutionalized, local says are there are groups in the dialects. Mentioned in the institutionalized structure of Turkey Turkish person suffixes should be added to their dialects. Adopted standard language, structure, particularly changes in many areas, including West Group shows Their dialects. Evaluation of all aspects of a language other dialects of that language in conjunction with standard language requires review. From this point, Turkey Turkish person affixes, and the accents of many multilingual feature is discussed as well. Still waiting for the investigation of

* Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Girne/K.K.T.C. ggumusatam@ciu.edu.tr

different aspects of a particular regional dialects. To date, despite the person affixes to take place in Turkey Turkish dialects without affixes of action for the review on the use of one of the Cypriot Turkish dialects. The present review of Turkish Cypriot dialects, acting in their that focuses on the use of possessive suffixes and personal pronoun based person in the affixes to change their origin, in some cases reveals dual use.

Key words: Cypriot Turkish Dialects, Conjugation, Person Affixes, Affixes Change.

Giriş

Ölçünlü dilin tutarlı, toparlayıcı yanları, gramer öğelerinde sağlanan birlik, onu yazı ve konuşmada kurumsallaştırmıştır. Oysa yöresel kullanımların ölçünlü dilden ayrılan pek çok yanı vardır. Bölgesel kullanımların yazıya aktarılmaması ve belli bir birlik gösterememesi onları ölçünlü dilden ayırmakta, aralarında birtakım farklar doğurmaktadır.

Bu çalışma Kıbrıs ağızlarında iyelik eki kökenli şahıs eklerinin işlevliğini artırarak belirli geçmiş zaman ve şart kipi dışındaki kullanımları üzerine yapılmıştır. Böylece ölçünlü dille arasında ilgili çekim doğrultusundaki ayırım gözlemler önüne sunulmaya çalışılmıştır.

Türkiye Türkçesinde fiillerin çekimi sırasında üç tip şahıs eki kullanılmaktadır. Bunlardan birinci tiptekiler şahıs zamiri, ikinci tiptekiler iyelik eki kökenlidir. Üçüncü tipteki eklerse emir-istek kiplerini karşılayıp, aynı zamanda şahıs kavramını da içlerinde barındırırlar¹.

Türkiye Türkçesinin ağızlarına bakıldığında kullanılan şahıs ekleri açısından ölçünlü dille birtakım ayrışmalar olduğu anlaşılır. Şahıs eklerinin kullanımı noktasında görülen ayrışma, iyelik eki kökenli olanların kullanım sahasını genişletmesidir. Batı Grubu² ağızları içinde ayrı bir kol teşkil eden Kıbrıs ağızlarında genellikle şahıs eklerinin kullanımı ölçünlü dilden ayrılmakta, bu ağız içinde kendine has çekimler dikkat çekmektedir.

¹ Gramerlerde şahıs ekleriyle ilgili bir birlik olduğu görülür. Türkiye Türkçesinin grameri amacıyla hazırlanan şu eserlerde şahıs ekleriyle ilgili ortak görüşlere ulaşılabılır: Ergin, Muharrem. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, s. 268-273; Banguoğlu, Tahsin. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK, s. 444-448, Korkmaz, Zeynep. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK, s. 572-573.

² Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması üzerine Karahan'ın tasnifi esas alınmıştır. Karahan'a göre Türkiye Türkçesi ağızları Doğu, Kuzeydoğu ve Batı Grubu olmak üzere üç ana kolda toplanır (Karahan, 1996: 1-2). Kıbrıs ağızlarının dâhil olduğu Batı Grubunda araştırmacı şu bölge ağızlarını verir: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları (Karahan, 1996: 2).

Ele alınan ağız içerisinde iyelik eki kökenli şahıs eklerinden yana bir tutum izlenmesi ve ilgili eklerin kullanım sahasını genişletmesi onları incelemeye değer kılmaktadır. Bundan hareketle eldeki incelemede Kıbrıs ağızlarında kullanılan iyelik eki kökenli şahıs ekleri ele alınmış ve kullanım alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ölçünlü dilde sadece belirli geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılan, fakat Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında kullanım alanını genişleyen iyelik eki kökenli şahıs eklerinin Kıbrıs ağızlarında tüm kiplerde kullanılabilirliği oluşturmaya değerdir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında şahıs eklerinin işlevliğini artırması ve birbirlerinin yerini alması araştırmacıların da incelemelerine konu olmuş, belli bir yörede kullanılanlarla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarının geneli de ele alınmıştır. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi* adlı eserinde bu konuya değinen Ay, son derece detaylı bir inceleme ortaya koyar. Araştırmacının “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri” adlı makalesi de bu konuyu ele almaktadır. Ancak bahsedilen bu incelemeler içinde maalesef Kıbrıs ağızlarındaki durum değerlendirilmemiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarına dâhil bu ağza ait şahıs çekimlerinin eldeki incelemeyle ele alınması bu noktada bir boşluğu doldurmaya yöneliktir.

İnceleme sırasında şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Kıbrıs ağızlarında kaç çeşit şahıs eki bulunmaktadır?
2. İyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanım biçimleri Türkiye Türkçesinin diğer ağızları ve ölçünlü dille paralellik gösteriyor mu?
3. İyelik eki kökenli şahıs eklerindeki işlevlik hangi ağız gruplarıyla paralel bir seyir izlemektedir?
4. Eğer iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanım alanında bir genişleme bulunuyorsa bunun kaynağı ve nedenleri nelerdir?

1. Dilek-Şart ve Belirli Geçmiş Zaman Kiplerinin İkinci Tip Şahıs Ekleriyle Kullanımı

Köktürk metinlerinden itibaren gelişimini izleyebildiğimiz belirli geçmiş zaman kipi hep iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle kullanılmıştır. Sadece ekin birinci çoğul şahıs çekimi bugünden ayrı olarak birinci çoğul şahıs zamirinin ekleşmesi vasıtasıyla gerçekleşmekteydi (Gabain, 2000: 80-81). Ancak bu kullanım biçimi de yerini Orta Türkçe döneminden itibaren iyelik eki kökenli şahıs ekine bırakmıştır. Harezmi-Altın Ordu Türkçesi devri eserlerinde ‘*işitdimiz ~ işitdük ~ işittük*’ şeklindeki ikili kullanımlar (Ata, 2002: 73-74) ve Eski Türkiye Türkçesi eserlerinde /-duk/, /-dük/ biçimindeki yaygın çekim bunu göstermektedir.

Bir oluş ve kılışı şarta, dilek, istek veya niyete bağlayan /-sA/ eki³ gramerlerimizde dilek-şart kipi olarak yer edinmiştir (Korkmaz, 2003: 676). Köktürkçeden beri kullanımını tarihî metinler aracılığıyla takip edebildiğimiz dilek-şart kipinin, en eski kaynaklarda /-sAr/ biçiminde olduğu görülür (Gabain, 2000: 91). Ekin mahiyeti hakkında değişik görüşler ortaya konulmakla beraber en çok kabul göreni Ramstedt'e aittir. Ramstedt'e göre şart eki Eski Türkçedeki /-sAr/ biçiminden gelişmiştir, /-sAr/ yapısıysa Eski Türkçede istek fiilleri türeten /-sA/ ile geniş zaman ekinin birleşmesinden ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 1995b: 163-165). Köktürkçede /-sAr/ biçiminde ve şart dışında istek anlamıyla da kullanılan ek, Uygurcada da varlığını aynı yapıda sürdürmüş, Uygur devrinin sonuna doğru son ses /-r/yi yitirmeye başlamıştır. Sondaki /-r/ sesinin eriyerek ekin günümüzdeki şeklini almasıysa Karahanlıcaya rastlar (Hacıeminoğlu, 2003: 188).

Köktürk, Uygur (Gabain, 2000: 69) ve Karahanlı döneminde (Hacıeminoğlu, 2003: 188) şart kipiyle çekimlenen fiilin sonuna şahıs bildirmek üzere genelde şahıs zamirleri getiriliyordu. Başka deyişle bahsedilen dönemlerde şart çekimi iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle yapılmamakta idi. Fakat Karahanlı devri eserlerinde ilgili kip için iyelik eki kökenli şahıs ekleri de kullanılmaya başlanır. Harezmi-Altınordu eserlerinde 'tësem ~ tëse men' biçiminde ikili şekiller yaygındır (Ata, 2002: 82). Eski Türkiye Türkçesi eserlerindeyse tercih iyelik eki kökenli şahıs eklerinden yana olur. Bu kipi kabul ettiği şahıs eklerindeki değişimin nedenini sorgulayan araştırmacılar ekin dilek ve şart olmak üzere iki ayrı işlevinden yola çıkar. Şart ekinin kökeni konusunda Ramstedt'in görüşlerini benimseyen, ancak konuya yeni bir bakış açısı getiren Zeynep Korkmaz, iki ayrı yapıdan hareket ederek bu kipi aldığı şahıs eklerindeki değişimi açıklar. Korkmaz'ın deyimine göre /-sA/ eki Karahanlı Türkçesinden başlayarak dilek kipi de kurar. Ancak ekin Köktürk ve Uygur metinlerinde böyle bir görevi yoktur (Korkmaz, 1995: 161). O nedenle /-sA/ dilek kipi başka bir sıfat-fiil yapısından gelişmiş olmalıdır. Bu da -°k/ -°k sıfat-fiil ekiyle genişletilmiş '+sa-k/ +se-k' ekidir (Korkmaz, 1995b: 165). Belirli geçmiş zaman ekiyle '-duğ/ -dük' sıfat-fiil kaynaklı ekin birbirine karıştırılması sonucu '-duğ/ -dük' ekinin sonundaki '-k/ -k'nin bir şahıs eki sayılması ve belirli geçmiş zamanın birinci çoğul şahıs eki olarak ilgili yapıyı almaya başlaması gibi, /-sA/ şart ekiyle '-sağ/-sek' dilek eki de

³ Gramerlerimizde genellikle tasarlama kipleri arasında ele alınan ekin diğer kiplerden farklı olarak tek başına bir yargı taşımadığı görülür. Ekin bu özelliğinden ötürü Güner Gülsevin konuya farklı bir bakış açısı getirerek onu bir zarf yapısı olarak değerlendirir, zarf-fiil ekleriyle fonksiyon birliği olduğunu vurgular. Gülsevin -sA ekini zarf-fiil olarak değerlendirirken şu üç çıkarımı yapar: a. Cümlede hiçbir zaman yüklem görevi taşımayan (dilek bildiren birkaç özel kullanım dışında) -sA eki, gramerlerin devamlı yüklem görevi üstlenen 'fiil kipleri' bölümünde değil, fiillerden türemiş zarflar kısmında verilmelidir. b. Kişi eki alıyor olması, -sA ekinin gerundium fonksiyonu taşımasını engellemez. c. -sA eki, gramerlerimizin gerundiumlar bahsinde, 'şart gerundiumu' adı altında verilebilir. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Gülsevin, Güner. (1990). Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili*, Ankara: TDK, S: 467 (2), s. 276-279.

birbirine karıştırılmış, zamanla ikisi tek şekle dönüşmüştür (Korkmaz, 1995b: 167).

2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Eklerinin Tarihî Gelişimi ve Bugünkü Durumu

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın şekle, şahsa ve zamana bağlı bir yargıya dönüşerek bitmişlik kazanabilmesi, ancak fiil kök ve gövdelerine şahıs eklerinin⁴ getirilmesiyle mümkündür (Korkmaz, 2003: 570). Fiildeki oluş ve kılışı, şekil ve zaman kalıbı içinde konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen olmak üzere üç ayrı şahıstan birine bağlayan şahıs eklerinin (Korkmaz, 2003: 571) bir bölümü şahıs zamiri kökenlidir. Eski Türkçede henüz ekleşmeden çekimli fiilin sonuna getirilerek bugünkü şahıs eklerinin görevini üstlenen zamirlerin zamanla değişime uğraması ve ekleşmesi ilgili ekleri oluşturmuştur. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri bugün ölçünlü dilde öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde kullanılmaya devam etmiştir.

Ölçünlü dilde belirli geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan ikinci tip şahıs eklerineyse Türk dili tarihi içinde ilk kez Köktürkçede rastlanır. Sadece belirli geçmiş zaman kipinin belli şahıslarıyla kullanımı olan ekin, o devirde şart kipiyle çekimi yoktur. Bugünkü yazı dilinde belirli geçmiş zamanın birinci çoğul şahıstaki çekimi iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle (*gel-di-k, oku-du-k* vb.) yapılmaktadır. Oysa Köktürkçede iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanım bulduğu bu kipliğin birinci çoğul şahısta günümüzün aksine şahıs zamirleriyle (-mIz < biz) çekimlenen örnekleri (*kel-ti miz*) görülür. Birer iyelik ekiyken, zamanla fiillerde şahıs göstermeye başlayan ikinci tip şahıs ekleri şunlardır:

Teklik	Çokluk
1. şahıs <i>-m</i>	1. şahıs <i>-k</i>
2. şahıs <i>-n</i>	2. şahıs <i>-n'z</i>
3. şahıs <i>-Ø</i>	3. şahıs <i>-lAr</i>

Sıralanan ekler içinden -k iyelik eki kökenli değildir. Birinci çoğul şahıs iyelik çekiminde (*okul-u-muz, bahçe-miz*) kullanımı da bunu göstermektedir. Ekin mahiyeti üstte de belirtildiği gibi sıfat-fiil yapısı – *DUK*'a benzeme yoluyla oluşmuştur.

⁴ Türk dilinin gelişim evrelerini göz önünde bulunduran Z. Korkmaz, çekime girmiş bütün kiplerdeki şahıs öğelerini bir sınıflandırır, genele bakarak onları şahıs zamiri kökenli ekler ve iyelik eki kökenliler olarak iki başlık altında toplar. Korkmaz'ın sınıflandırması şöyledir: a) Çekimli fiillerde şahıs kavramı ile teklik ve çokluk kavramını karşılamak üzere yer almış olan kişi zamirleri. b) Aynı kavramı karşılamak üzere kullanılan iyelik ekleri. c) Şahıs zamirlerinin bazı ses değişimlerine uğramış biçimleri ile, bunların daha geniş değişimlere uğramasından oluşmuş şahıs ekleri. d) Şahıs zamirleri ile iyelik eklerinin karışmasından doğan ekler. e) Şahıs, teklik ve çokluk kavramı göstermek için kullanılan, ancak, temelde şahıs eki olmayıp başka bir ekten aktarılmış olanlar (Korkmaz, 1995b: 110).

Belirli geçmiş zaman ve dilek-şart çekiminde ikinci tip şahıs eklerinin kullanım süreciyle ilgili bilgiler verilirken belli bir geçiş sürecinin olduğundan bahsedilmişti. Bu türden şahıs eklerindeki değişmelere değinen Korkmaz, konunun nedenlerini şöyle açıklar:

“En geç XI. yy.dan bu yana çekimli fiillerin şahıs eklerinde, artık belirmiş birtakım değişmeler ortaya çıkmıştır. Bu değişmeler kimi kiplerin çekiminde şahıs zamirlerinden iyelik eklerine geçiş biçiminde olabildiği gibi, fiil çekiminde şahıs zamirlerini kullanan bölge, etnik öge veya ağızlara ait eserlerde kişi zamirlerinin ses değişimlerine uğramasından oluşmuş yeni biçimler olarak da kendini göstermektedir. Bu durumlara, şahıs zamirlerini kullanan etnik zümre yahut ağızlara, iyelik eki kullanan etnik zümre yahut ağızların yaptığı etkiler sebebiyle, aynı kipin çekiminde şahıs zamirleriyle iyelik eklerinin birbirine karışması biçimindeki değişmeleri de katmak gerekir...” (Korkmaz, 1995a: 112).

Görülüyor ki araştırmacı iyelik eki kökenli biçimlerin kullanımını etnik yapı⁵ ve ağızlara bağlayarak açıklamaktadır. Nitekim bugün Batı Grubundaki ağızların konuşulduğu bölgelerle Kıbrıs'ın fethinden sonra Adaya iskân ettirilen yörelerin kullanımı arasında bir örtüşme vardır. Genel olarak Batı Grubundaki ağızlar da iyelik eki kökenli şahıs eklerinden yana tavır sergiler. Bu eğilim sonradan Batı Grubu ağızlarının konuşulduğu yörelerden Kıbrıs'a göçürülen nüfus arasında da devam ettirilmiştir. Kısacası, Kıbrıs Türkleri'nin Anadolu'daki etnik yapıyla olan ilişkisi şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri yerine iyelik eki kökenli olanları tercihte etkili olmuştur⁶.

Etnik yapı ve yöreye bağlı ayrılıkların meydana gelmesi bahsedilen ek değişmelerinde yeterli bir gerekçe değildir. Bunu bütünleyen ve değişmeyi meydana getiren nedenler arasında başka birtakım dillik olaylar yatmaktadır. Bu noktada kip eklerinin zaman kavramı kazanmadan önceki kullanılışlarını hatırlama gerekliliği bulunur. Belirli geçmiş zaman eki gibi isim yapısına dayanan bir kipin başlangıçta iyelik ekleri alabilmesi, sıfat-fiil kökenine dayananların şahıs zamirleriyle çekimi onların başlangıç evresine ait özelliklerdir. Öte taraftan isimlerin şahıs zamirleriyle genişletilip çekimli bir fiil durumuna sokulmaları gramerce mümkün değildir. İsim-fiillerse isim gibi kullanılan fiil biçimleri olmaları, içlerinde kısmi bir zaman mevhumu taşımaları nedeniyle hem şahıs hem de iyelik ekleriyle genişletilebiliyordu.

⁵ Etnik yapı kavramıyla kastedilen dili Türkçe olan fakat tarihin belli bir döneminde, belli bir bölgede, çeşitli şartlar altında ortaya çıkmış ve kendini çevredeki diğer gruplardan ayıran birliklerdir.

⁶ Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşum süreci ve etnik yapıyla ilişkisi konusunda bk. Korkmaz, Zeynep. (1979). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapıyla İlişkisi Sorunu. *TDAY-Belleten*, Ankara: TDK, s. 21-32; Yıldırım, Faruk. (2002/4). Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği. *Türkbilig*, s. 136-153.

Bunlardan biri veya ötekinin kullanımı ise etnik grupların bu biçimlere olan eğilim dereceleriyle ilişkili olmuştur (Korkmaz, 1995a: 115).

3. Türkiye Türkçesi Ağzlarında İyelik Eki Kökenli Şahıs Eklerinin Kullanımı

Şahıs eklerinin kullanımında ölçünlü dile göre daha karışık bir görüntü çizen bölge ağzları, ana ağız gruplarına göre belli temayüller gösterir. Bölge ağzlarıyla ölçünlü dil arasında şahıs ekleri bakımından temel fark, eklerin kökeninden değil, onların fonetik çokluğundandır (Ay, 2004: 320). İkinci farksa bu incelemeye de konu olan ek değiştirmeden teşekkül eder. Şahıs eklerinin değiştirilerek birinin diğerinin yerini alışıysa tek yönlü gerçekleşmiştir: Ölçünlü dilde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen kipleri iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle de çekimleyebilme (Ay, 2004: 323). Ölçünlü dildeki gibi iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekime giren belirli geçmiş zaman ve dilek-şart kiplerinde ise şahıs ekleri açısından bir değişme yaşanmamaktadır (Ay, 2004: 323).

Türkiye Türkçesi ağzları içinde iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanımı birlik göstermemekle beraber, işlekliliğini genişletmiştir. Belirli geçmiş zaman, emir ve şart şekilleri dışında kullanımı olmayan *-k* birinci çoğul şahıs eki, Batı Grubu ağzlarının bir grubunda “-ık/ -ik/ -uğ/ -ük vb.” biçimleriyle diğer kip çekimlerinde de kullanımını sürdürmektedir (Karahan, 1996: 137).

Batı Grubu ağzlarının sınıflandırılmasında iyelik eki kökenli birinci çoğul şahıs ekinin işlekliliğini artırmasından hareket eden Karahan, belirlediği alt gruplar içinden şu yörelere işaret eder: *Adana, Adıyaman, Amasya, Ankara (Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Nallıhan, Gündül, Beypazarı hariç), Çankırı'nın Kızılırmak bucağı, Çorum'un merkez ve merkezin güneyindeki ilçeleri, İskilip'in dağ köyleri, Gaziantep, Giresun, Hatay, İçel'in kısmen merkez ilçesi, Tarsus (İçel), İzmit'in Balören yöresi (bazı kiplerde), Kayseri, Kırşehir, Konya merkez, Ereğli ve Kısmen Akşehir, Malatya, Nevşehir, Niğde, Ordu, Samsun, Sinop (Boyabat hariç), Sivas, Trabzon'un Şalpazarı ilçesi, Tokat ve Yozgat ağzları* (Karahan, 1996: 137).

Karahan'ın sıralamış olduğu bu bölgeler arasından bir kısmı Kıbrıs'a göç ettirilen nüfusun geldiği yerlerdir⁷.

⁷ Kıbrıs'a yapılan yerleştirmeler Orta Toroslar'ın, Kuzey ve Güneyindeki yaylalar ve yerleşim birimleri, Bozok vilayeti, Dulkadiye bölgesi ve Niğde'nin çevresindedir. Göç süreci belli aralıklarla ve çeşitli birimlerden yapılmıştır: Samsun-Kastamonu arasındaki dağ köylerinden getirilen ilk topluluk ardından, 1572 yılı sonuna kadarki ilk büyük göç Mamuriye, Silindi (Gazipaşa), Ermenek, Mut, Gülnar ve Silifke'den gerçekleştirilir. İkinci büyük dalga esnaf ailelerinin Adaya iskânıyla olur. Bu sefer Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Endüğü, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Iğın, İshaklı, Akşehir ve Halep'ten göçler yapılır. 1702-1727 arasında yeni bir göç dalgasıyla Niğde, Bor, Ürgüp, Güngördü, Delili ve Kırıntılı'dan göçebe Türkmenler Adaya göçürülür. 1727 yılındaki son göç İçel yöreleri arasından gerçekleştirilir.

4. Kıbrıs Ağızlarında İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Kıbrıs ağızlarında şahıs eklerinin kullanımı ölçünlü dilde olduğu gibi sistemli değildir. Karışık bir görüntü arz eden bu ağızda, şahıs ekleri açısından bir birlik kurulamamıştır. Ölçünlü dildeki gibi şahıs zamiri kökenli, iyelik eki kökenli şahıs ekleri ve emir ekleri fiilin gösterdiği oluşun, işin ve kılışın şahsa bağlanmasını sağlar. Fakat kullanım alanı belirli geçmiş zaman ve şart kipiyle sınırlandırılmış iyelik eki kökenli şahıs ekleri, başta birinci çoğul şahıs olmak üzere tüm kipleri kapsayacak biçimde işlekliliğini artırmıştır. Öte taraftan ölçünlü dilden farklı olarak emir kiplerinin⁸ vb. birleşik zaman çekimine girmesi sonucu üzerlerine yeniden iyelik eki kökenli şahıs eklerini kabul edişleri hayli ilgi çekicidir:

“Hazır düşeyimidim.” (Az kaldı düşecektim.)

“Böyce isdersanız biraz oturalımdık.” (Bu akşam, siz de isterseniz, biraz birlikte oturalım.) (Gümüştam, 2011: 1170).

“Biz başlaylummışık da onnar gecikecek.” (Biz başlayalım, onlar gecikeceklermiş.) (Gümüştam, 2011: 1177)

“Övüdesiymişin, yeyen te gocañ gelsin.” (Gürkan, 1997: 129)

Kıbrıs ağızlarının bugünkü karışık yapısı, farklı özellikleri bir arada bulundurma ve ikili şekiller, üstte belirtildiği gibi, şahıs eklerine de yansımıştır. Şahıs eklerinin kullanımındaki ikilik, genellikle şahıs zamiri kökenlilerle iyelik eki kökenli olanların aynı kipte değişmeli kullanımından kaynaklanır. Kıbrıs ağızlarında farklı özelliklerin bir arada oluşu Ada nüfusunun karışık yapısıyla ilişkilidir⁹. Adaya Türklerinin Anadolu'nun farklı yerlerinden ve değişik dönemlerde gelmeleri çeşitliliğin birinci nedenidir. Kıbrıs'ta standart bir ağızdan bahsedilememesinde bir diğer neden de Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs Rumlarıyla uzun yıllar bir çatı altında yaşamaları ve belli oranda dillerinden etkilenmeleridir. Kıbrıs Türklerinin İstanbul başta, Anadolu'yla kültürel bağlarını canlı biçimde koruması ve ölçünlü dille etkileşimi de standart bir ağızın oluşmasını engellemiştir (Duman, 2009: 39-40).

Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Beratlı, Nazım. (1999). *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, s. 111-114.

⁸ Bu kipe ait ekleri “istek kipleri” başlığıyla veren N. Demir, istek, yaklaşma gibi kiplik anlamları haricinde, ilgili eklerin bağlı birleşik cümle yapımında görev üstlendiklerine işaret eder. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Demir, Nurettin. (2009c). *Kıbrıs Ağızlarında İstek Eki Almış Cümleler*. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 117-121.

⁹ Kıbrıs'a geldiği bilinen Türkmen-Yörük oymakları arasında şunlar sıralanabilir: Şamlu, Harahacılı, Cerid, Eskiörük, Avşar (Bentoğlu ve Köroğlu), Gedüklü, Toslaklı, Kiselioğlu, Patralı, Saçıkara, Sendil, Solaklı, Şeyhlü, Hardal, Paşmaklı, Yazılı, Hacısalı, Tataroğlu/ Tırtıroğlu, Kaçar, Horzum, Çıplaklı/ Çıraklı, Köseli, Karakeçili. Bu oymaklar ve bağlı oldukları boylarla ilgili daha fazla bilgi için bk. Beratlı, age., s. 44-110.

İyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanım alanına geçmeden önce, ilgili eklerin Kıbrıs ağızlarındaki durumunu vermek gerekmektedir. Bu ağızda bahsedilen eklerin şahıslara göre dağılımı şu şekildedir:

Teklik		Çokluk	
1. şahıs	-m	1. şahıs	-K, -(y)IK
2. şahıs	-η/ -n	2. şahıs	-η ^o z/ -n ^o z
3. şahıs	-Ø	3. şahıs	-lAr

Birinci tekil şahsı karşılamak üzere kullanılan ekin öğrenilen geçmiş zaman, gereklilik ve istek dışında diğer tüm kiplerle çekimi bulunmaktadır. Kıbrıs ağızlarında -mAll biçiminin ölçünlü dildekiyle paralel bir gelişme göstermemesi, onun bu şahıs ekiyle çekimine ortam yaratmamıştır. Ölçünlü dilden alınan -mAll biçiminin ek değişimine uğrayarak genel eğilim doğrultusunda birinci çoğul şahıs için iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimi özel bir kullanım olarak değerlendirilmelidir.

Kıbrıs ağızlarında gereklilik kipi için genellikle “*lazım/ luzum*” sözünden yararlanılmaktadır (Demir, 2009a: 25) ve şahıslara göre çekimi şöyle gerçekleşmektedir:

Teklik

1. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -AyIm I. tekil şahıs emir kipi : “*Lazımdır gideyim!*”

2. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -A istek eki + -sIn zamir kökenli şahıs eki: “*Lazımdır gidesin!*”

3. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -sUn emir eki: “*lazımdur giDsın!*”

Çokluk

1. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -AlIm I. çoğul şahıs emir kipi : “*Lazımdır gidelim!*”

2. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -A istek eki + -sInIz zamir kökenli şahıs eki: “*Lazımdır gidesiñiz!*”

3. *lazım/ luzum*(dır) + fiil + -sUn(lar) emir eki: “*lazımdur giDsınler!*”

Sıralanan gereklilik çekimlerinde “*lazım/ luzum*” unsurunun yer değiştirerek sona atılabildiği kullanımlar da yine bu ağza has, karakteristik özelliklerdendir:

“*Desinmişidi lazım baa.*” (Bana demesi gerekti!/ Bana demeliydi!)

“*Bakalımmışık çocuàlara lazım.*” (Çocuklara bakmamız gerekmiş!/ Çocuklara bakmalıymışız!)

Batı Grubu ağızlarıyla örtüşen bir görüntü arz eden ikinci şahıstaki nazallıklı şekiller, Kıbrıs ağızlarının karakteristik yanlarındandır. Türkçenin en eski yazılı metinlerinden itibaren takip edilebilen /ŋ/ sesi, Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılmasında da esas alınmıştır. Batı Grubunda korunan /ŋ/ sesi Doğu ve Kuzeydoğu ağızlarında değişerek genellikle diş ünsüzü /n/ ile temsil edilmiştir (Karahan, 1996: 19). Batı Grubu içinde de nazallığın yitirildiği yörelerle birlikte, bu grubun genel eğilimini bozmayacak şekilde sesin /ŋ > g, ŋ > ğ; ŋ > ğ > Ø; ŋ > y/ değişmelerine uğradığı gözlemlenir (Karahan, 1996: 19-21). Kıbrıs ağızlarında nazallığın tümüyle korunduğu örneklerle birlikte Batı Grubunun diğer ağızlarıyla paralel izlenen değişimler şöyledir:

a. İki ünlü arasında [ŋ] > /ğ/ değişmesi: *baŋa* > *bağa*; *saŋa* > *sağa*...

b. Şahıs zamirlerinin yönelme hâlli biçimlerinde vb. erime: *baŋa* > *bağa* > *bA/baa*...

c. [ŋ] > /g/ > /ğ/ > /v/ > /y/ değişmesi: *söŋdüdü* > *söğündürdü* > *söyündürdü*...

d. Yuvarlak ünlülü bazı kelimelerde [ŋ] > /â/ > /ğ/ > /v/ değişmesi: *soŋra* > *soğra* > *sovrâ*...

e. ET’de nazallıklı olan sözcüklerde [ŋ] > /m/ gelişmesi (domuz > domuz; omurka > omurga) gerçekleşmiş ve bunlar yazı diline aktarılmıştır. KA’da [ŋ] > /m/ değişimi nadiren de olsa devam edebilmektedir: *deŋsiz* > *demsiz*...

f. ‘ŋ > ng’ ayrışması: *ablana* > *aPlanga*, *çeŋe* > *çenge*...

/ŋ/ sesindeki bu türden gelişmelerin iyelik eki kökenli şahıs eklerinde yaşanmadığı incelenen örnekler üzerinde gözlenmiştir.

Üstteki örneklerde emir kiplerin gereklilik, istek gibi diğer kiplik yapılanmaları meydana getirirken de kullanıldığı gösterilmiştir. İstek kipinin iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekime girdiği tek biçim ikinci tekil şahıstır. Gereklilik çekimi kurulurken istek ekinin şahıs zamiri kökenli şahıs eki aldığı [*Lazımdır gidesiŋ(iz)!*] görülmüştü. Eğer bu kip dilek anlamıyla kullanılacaksa, bu sefer de üzerine iyelik eki kökenli şahıs eki almaktadır. Böylece iki kip arasındaki ayrımı ortaya koymada iyelik eki kökenli şahıs eklerinin tercihi de görev üstlenmiştir:

“*Bakaŋ da birez verir.*”

“*İşşallah, ne deylim erkenden çıkaŋ!*”

“*Hıyarcıg Güzeli’nin sevdasına uğrayaŋ da gurtulmayasıŋ.*” (Gürkan, 1997: 117)

“*Övüdesiŋmişin, yeyeyŋ te gocaŋ gelsin.*” (Gürkan, 1997: 129)

Birinci çoğul şahıstaki şekle gelindiğinde, bunun Kıbrıs ağızlarındaki tüm kipler, olumsuzluk ve soru eklerine getirildiği anlaşılır. Böylece ek işlekliliğini artırmıştır. Ancak ölçünlü dilde olduğu gibi birinci çoğul şahıs karşılamak için /-(y)z/ de kullanılır. Bu meseleye değinen M. Duman, zamir kökenli /-(y)z/ eklerinin de tercih edildiğine vurgu yapar, iyelik eki kökenli şahıs ekleri yerine ölçünlü dildeki gibi kullanımlar bulunduğunu bildirir (Duman, 2009: 54). Taranan metinlerde gözlemlenen örneklerin yoğunluğu ve eski metinlerdeki iyelik eki kökenlilerin baskın olması, iyelik eki kökenli şeklin tüm kiplerle çekime girmesi, /-(y)z/ şeklinin Kıbrıs ağızlarına ölçünlü dilden alındığını düşündürmektedir. Dolayısıyla bunu sonradan ortaya çıkan gelişmeler içinde ele almak daha uygundur.

5. Bildirme Kipleriyle İkinci Tip Şahıs Eklerinin Kullanımı

Belirli geçmiş zaman kipiyle iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanımı, ölçünlü dille Kıbrıs ağızları arasında ortak olan taraflardandır. Aynı ortaklık, dilek-şart kiplerinin çekiminde de sağlanmıştır:

“*Be annamadıy?*” (Gürkan, 1997: 113)

“*Dikelya'ya geldiñ, gittiñ artık bu yanı vız giden geçerdin kuzeye.*” (Demir, 2009d: 252)

“*Düvün edelim dediğ...*” (Gökçeoğlu, 2002: 117)

Kıbrıs ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman morfeminin görevini çoğunlukla belirli geçmiş zaman için kullanılan /-D/ üstlenir. Bugün kullanılan /-m°ş/ biçimiye ölçünlü dilin etkisi olarak karşımıza çıkar (Demir, 2009b: 112). Görev ve anlamında belirgin bir değişme görülen ekin, Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında rastlanamayacak fonksiyonları vardır. Kıbrıs ağızlarında genellikle dolaylılık bildiren bu yapının cümledeki yeri değişkendir. Önemli olan bilgiyi vurgulamak için yeri kayabilen ilgili yapının, genellikle sonda yer almaması dikkate değer bir durumdur (Demir, 2009b: 115-116).

Yeni bir biçim olarak değerlendirilebilecek bu biçim biriminin şahıs ekleriyle çekiminde, Kıbrıs ağızlarındaki eğilimler etkili olmuştur. Buna göre öğrenilen geçmiş zaman kipinin tüm şahıslarda iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle kullanımı olmadığı gibi, hangi şahıs ekiyle kullanılacağı da belli bir birlik sergilememektedir. İnceleme doğrultusunda iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle kullanımı tespit edilen pek çok örneğe rastlanmıştır. Bunlar içinden şunlar gösterilebilir:

“*Yok gidmişig ora.*” (Çelebi, 2010: 118)

“*Gaçsaymışıñ*” (Çelebi, 2010: 129)

“*Demişik nice!*”

“İsdemişiniz bunu siz.”

Geniş zamanı karşılamak üzere kullanılan ‘-Ar/ -°r/ -r/ -mA(z)’ biçim birimleri Kıbrıs ağızlarında da bu işlevini sürdürmesi yanında, içinde bulunulan zaman dilimini içine alacak şekilde genişlemiş, ölçünlü dildeki ‘-Iyor’a karşılık düşen bir fonksiyon kazanmıştır. Birinci şahıstaki çekimi ölçünlü dille aynı olan bu kipin, ikinci şahıs ekleriyle çekimi oldukça farklıdır. İyelik eki kökenli eklerin kullanıldığı ikinci şahısta, iyelik eki kökenli şahıs ekleri zaman eki üzerine getirilirken ‘-r’ sesi düşürülmekte ve şahıs eki kelime tabanına doğrudan ilave edilmektedir:

“Gocagarı: ‘Nesdeñ?’ der.” (Saraçoğlu, 2004: 175)

“Bire oğlan, Allaiçin yabma böyle da günaha gireñ” dediler. (Saraçoğlu, 2004: 213)

“Bu yandan asgercik çadır, nere gideñ nere gideñ falan Rumca çağırır.” (Demir, 2009d: 253)

“Canını canının gurbanı ederse gurtuluñ, gurbanı edmezsa, brağacam alsın...” (Gürkan, 1997: 138)

Ölçünlü dilde temel görevi şimdiki zamanı karşılamak olan /-Iyor/ biçim biriminin, Kıbrıs ağızlarında geç oluşumu ve işlev farkı, çekimine de yansımıştır. Eski Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, geniş zaman eklerinin şimdiki zaman kipliğini de karşılamaları genellikle ona ihtiyaç bırakmamıştır. Kıbrıs ağızlarında yakın gelecekte gerçekleşecek bir işi, kılış veya durumu karşılayan ‘-(y)(°)yo(r)’, Doğu Mesarya kolunda yaygınlaşmıştır. Bu şekil genel eğilim doğrultusunda ikinci çoğul şahıs hariç, iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekime girebilmektedir:

“Ruma sordular nereye gidiyoñ, içindekiler kimlerdir?” (Demir, 2009d: 261)

“Son anda farketdim ki köprüye vuruyoruk”. (Demir, 2009d: 264)

“Vermeyón?” (Çelebi, 2010: 93)

“As sora geliyom.”

Kıbrıs ağızlarında geç gelişmiş bir yapı olan şimdiki zaman biçim biriminin genelde yakın gelecek zaman için kullanıldığından bahsedilmiştir. Ölçünlü dildeki gibi gelecek zaman ifadesi için fiile getirilen kiplerden biri de ‘-(y)(A)cA(k)’tır. Bu biçim biriminin Kıbrıs ağızlarındaki fonksiyonu uzak gelecek zamanı bildirmektir (Çelebi, 2010: 117). Ancak, ölçünlü dildeki şekle göre geçirdiği ses değişimleri onu oldukça farklılaştırmıştır. İkinci tip şahıs ekleri bu kipte çekimlenirken son ses /-y/ yitimi, olumsuzluk ekleriyle çekimlenirken de birtakım ses düşmeleri neticesinde hece yutumuna uğraması, çekimdeki karakteristik özellikleri olmuştur:

“Bu gumandannara birkaç laf söyleyem.” (Yorgancıoğlu, 2000: 410)

“...ya kebab yeyceñ ya bolibif yeyceñ ya bilmem ne.” (Demir, 2009d: 253)

“Sorması ayıp ama sen bunnarı yazıp da ne yapacan, dedi.” (Yorgancıoğlu, 2000: 414)

“Teslim olmayanı dá bulacayığ evlerde hepsini da öldüreceyik.” (Gürkan, 1997: 120)

Kıbrıs ağızlarında özellikle fiillerin gelecek zaman çekiminin olumsuzunda orta hece durumunda kalan ünlüler düşürülmektedir:

“Sen söyle da söylemeyceyik biz genne.”

6. Olumsuzluk ve Soru Ekleriyle İkinci Tip Şahıs Eklerinin Kullanımı

Kıbrıs ağızlarında ölçünlü dildeki gibi fiilde olumsuzluk /-mA/ aracılığıyla sağlanmaktadır. Ölçünlü dille yapı birliği olan ekin, vurguyu kabul etmesiye onu ölçünlü dilden ayırmaktadır (Çelebi, 2010: 67). Çekimli fiillerde olumsuzluk, bu ek dışında, isim ve sıfat-fiillerde olumsuzluk bildiren ‘değil’ edatının getirilmesiyle gerçekleşir. Kıbrıs ağızlarında bahsedilen biçimlerin dışında, olumsuzluk ‘yok’ vb. aracılığıyla da yapılmaktadır. Bu yapıdan emir-istek amacıyla kullanılan cümlelerde, cümleye bir sınırlandırma getirmek için faydalandığı anlaşılmaktadır (Demir, 2009a: 27):

“Yok unudasıñ beni” (Beni unutma.) (Demir, 2009a: 27).

Ölçünlü dilde -mA ekiyle yapılan olumsuzluk çekimlerinde birinci tekil şahıs dışında şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılır. Kıbrıs ağızlarındaysa ikinci çoğul şahıs hariç, iyelik eki kökenli şahıs eklerinden faydalanılmaktadır:

Teklik

1. şahıs: -mAm
2. şahıs: -mAñ/ -mAn
3. şahıs: -mAz

Çokluk

1. şahıs: -mAyIK
2. şahıs: Ø
3. şahıs: -mAz

Ölçünlü dilde, geniş zaman kipinin olumsuzluk ekiyle birleşmesinden çıkmış ‘-mAz + -sIn’ biçimi kullanılırken, Kıbrıs ağızlarında şahıs eki doğrudan olumsuzluk ekine eklenmektedir. Geniş zaman anlamıysa devam etmektedir. Ölçünlü dildeki gibi şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimde -mAzsIn > -mAssIñ biçiminde ilerleyici ünsüz benzeşmesi yaşanmaktadır: almazsın > almassıñ, vermezsin > vermessıñ...

-mAzsın > *-mAssıy* biçiminde değişmeye uğrayan çekimde, nazallaşma iyelik eki ve şahıs zamiri kökenli eklerin karıştığını, aralarında bir birleşme yaşandığını düşündürmektedir.

İncelenen çekim biçimine ait şu örneklere bakılabilir:

“*Hale daha garaj durur ama çalışdırmayık şu an.*” (Demir, 2009d: 257)

“*Çok salınma¹⁰ a yarım...*” (Gürkan, 1997: 153)

“*Bişey söyleyemeyik*”. (Gürkan, 1997: 153)

Kıbrıs ağızlarında soru, soru ekli veya bu ek olmaksızın vurgu aracılığıyla sağlanmaktadır. Ölçünlü dilde vurgu kabul etmeyen bildirme eki */-D^or/*, şimdiki zaman eki */(^o)yo(r)¹¹/*, olumsuzluk eki */-mA/* vb.nin bu ağızda vurgu kabul etmesi, vurgu aracılığıyla soru anlamının kazandırılmasından kaynaklanır (Çelebi, 2010: 67).

Soru anlamının yaygın şeklide vurgu aracılığıyla sağlanması araştırmacıları bu ağızda ilgili ekin gelişmediği yönünde düşündürmektedir¹². Fakat taranan eserlerde soru ekinin kullanımına ve Kıbrıs ağızlarındaki eğilime uygun şeklide iyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimine ait birçok örnek tespit edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta soru anlamını ilgili kullanımlarda soru ekinin mi, yine vurgunun mu sağladığıdır? Çelebi, soru ekinin kullanılsa bile belli bir işlevinin olmadığını belirtir. Ezgileme bakımından */-m^o/* ile yapılan ve soru eksiz kurulan soru cümlelerinde bir fark bulunmamasını tanık gösterir (Çelebi, 2010: 118).

Soru eki belli bir işlev görmemekle birlikte, çekime girerken aldığı şahıs ekleri ve bunların sıralanışı bakımından ölçünlü dilden ayrılık gösterir.

Ölçünlü dilde soru ekinin yeri kipten kipe değişmekte, ikili bir seyir sergilemektedir:

a. Belirli geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde şahıs eklerinden sonra kullanım.

b. Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve gereklilik kiplerindeyse şahıs eklerinden önce kullanım (Korkmaz, 2003: 575).

¹⁰ salınma¹⁰ < salınmayasın.

¹¹ Ekin Kıbrıs ağızlarında şimdiki zamandan çok ‘yakın gelecek zaman’da kullanıldığı anlaşılmaktadır (Çelebi, 2010: 117). Geniş zaman biçimleriye şimdiki zamanı karşılamak üzere Eski Türkiye Türkçesi devrine benzer kullanım biçimlerini devam ettirmiştir.

¹² Demir, Kıbrıs ağızlarında soru ekinin kullanılmadığını ya da çok seyrek kullanıldığını belirtir. Soru ekinin eksikliğini ayırıcı bir özellik olarak ele alır (Demir, 2009a: 25). Aynı görüşü savunanlardan biri de Çelebi’dir. Çelebi, Demir’in görüşüne ezgiyi de ekleyerek vurgu ve ezginin soru anlamı kazandırmada soru eki yerine işlev gördüğünü bildirir (Çelebi, 2002).

Ekin Kıbrıs ağızlarında kip ekleriyle kullanım düzeni dağınıktır. Hem kip ve şahıs ekinden sonra hem de önce kullanımları birlik olmadığını gösterir. İncelenen örneklerde tutarlılık olmamakla beraber şu iki eğilimden söz edilebilir:

a. İyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimde genellikle soru eki şahıs ekinden önce gelmektedir: Belirli geçmiş zaman (*geldi mim/ geldi miñ/ geldi mi/ geldi miK/miyiK/ geldi miñiz/ geldi miler*), öğrenilen geçmiş zaman (*öğrenmiş mim/ öğrenmiş miñ/ öğrenmiş mi / öğrenmiş miyiK/ öğrenmiş miñiz/ öğrenmiş miler*), şimdiki zaman (*yapıyor mum/ yapıyor muñ/ yapıyor mu/ yapıyor muyuK/ muK/ yapıyor muñuz/ yapıyor mular*), gelecek zaman (*geleceK mim/ geleceK miñ/ geleceK mi/ geleceK miyik/ geleceK miñiz/ geleceK miler*), geniş zaman (*ağnar mım/ ağnar mıñ/ ağnar mı/ ağnar miyık/ ağnar miñiz/ ağnar mılar; ağnama(z) mım/ ağnama(z) mıñ/ ağnama(z) mı/ ağnama(z)miyiK/ ağnama(z) miñiz/ ağnama(z) mılar*); dilek-şart (*versa mum/ versa miñ/ versa(y) mı/ versa(y) miyiK/ mıK/ versa(y) miñiz?/ versa(y) mılar*), gereklilik (*gelmeli mim/ gelmeli miñ/ gelmeli mi/ gelmeli miyiK/ gelmeli miñiz/ gelmeli miler*) çekimlerinde iyelik eki kökenli şahıs ekleri kullanılacaksa genel eğilim şahıs ekini soru ekinden sonra kullanmaktan yanadır:

“O yeyceğne ben yemez **mim** ağam?’ demiş. ” (Gürkan, 1997: 108)

“Hani hiÇ diğnedi **miyiK**?”

“Lâsancıkları suvarıyor **muñ**?”

“Bilme **mizik** onuñ olduğunu böyle.”

İyelik eki kökenli şahıs ekleri her zaman soru ekinden sonra değil, şahıs ekinden önce de kullanılabilir. Böylece belirli geçmiş zaman ve şart çekiminde olduğu gibi, ölçünlü dille birlik sağlanmıştır: *verdi mim/ verdim mi (verdim mi); sevsa miñ / sevsañ mı (sevsen mi)...*

Bu tür ikili kullanımlarda ekin tercihi cümlelerin anlamında da değişme yaratabilmektedir. Üstte verilen örneklerde şahıs ekinin soru ekinden sonra kullanıldığı cümlelerde, sistemleşmemekle beraber, cümleye bir hayret, sitem vb. anlamlar yüklendiği anlaşılıyor.

b. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle kullanımda, ölçünlü dildekine paralel seyir.

Sonuç

1. Kıbrıs ağızlarında kullanılan şahıs ekleri ölçünlü dilden ayrı ve daha karışık bir görünüm sergilemektedir. Genel tutum şahıs zamiri kökenli eklerin yerine iyelik eki kökenli şahıs eklerinin kullanımından yanadır. Fakat bu kullanım her kip veya şeklin tüm şahıslarında değil, ancak belli

şahıslarındadır. Ayrıca bir kipin iyelik eki kökenli şahıs ekleri yanında şahıs zamiri kökenlilerle çekimini aynı anda görmek mümkündür.

2. İyelik eki kökenli şahıs eklerinin işlevliğini artırması ve diğer kiplerin çekiminde kullanımı Kıbrıs ağızlarını Türkiye Türkçesi ağızları içinde Batı Grubuyla birleştirmektedir.

3. Aynı kipte şahıs zamiri ve iyelik eki kökenli şahıs eklerinin birlikte kullanımı etnik yapının karışıklığıyla ilişkili olduğu kadar, kimi zaman da diğer dillik nedenlerle açıklanabilmektedir. İstek kipi ekinin ikinci şahısta gereklilik ve emir ifade ederken girdiği çekimlerde şahıs zamiri kökenli [*Lazımdır gidesiñ(iz)!*]; istek anlamıyla kullanılırken iyelik eki kökenli şahıs ekleri alması “*Övüdesiñmişin, yeyey te gocañ gelsin.*” (Gürkan, 1997: 129) tercihten öte, kiplik nedenlerle ilişkilidir.

4. İyelik eki kökenli şahıs eklerinin soru ekinden önce veya sonra kullanımı, her zaman olmamakla beraber, cümleye yeni kiplik anlamlar katabilmektedir.

5. Ölçünlü dilde çokluk birinci şahıs çekimi için kullanılan zamir kökenli $-(y)^{\circ}z$ eki yerine, iyelik eki kökenli $-(y)^{\circ}k$ eki görev alır. $-(y)^{\circ}z$ 'li biçimlerde kullanım sıklığına sahip olmayıp ölçünlü dilden alınmış yeni gelişmeler başlığı altında değerlendirilmelidir.

6. İncelenen bölge ağzında, çokluk birinci şahıs ekleri, ünlüyle biten fiillere gelirken $-K/ -\dot{K}$ şeklindedir. Ünsüzle biten fiillere gelirken $/-I-/$ veya $/-U-/$ bağlantı ünlülerinden birini almaktadır. Ancak, gereklilik kipinin çekiminde, soru ekiyle kullanımında olduğu gibi $-(y)^{\circ}k$ şekilleri de gözlemlenebilir.

7. İstek eklerinin çekimi söz konusu olduğunda birinci şahıstaki ekler arasında hangilerinden yana bir tutum izlendiğini belirlemeye ihtiyaç bulunmamaktadır. Zira bu ağız içinde birinci şahıs istek kipi çekimi yapılmamaktadır.

8. Birinci çoğul şahısta ekin son ses değişmesine uğrayarak tonlulaşabildiği veya yarı tonlu olarak kullanım bulunduğu tespit edilen örneklerden anlaşılmaktadır.

9. Şahıs eklerinin bünyesindeki ünlüler büyük ünlü uyumuna bağlı kalmaktadır.

10. Emir ekleri kendi içlerinde belli bir şahıs anlamı taşıdıklarından ayrıca üzerlerine şahıs eki almaz. Gramerlerde bunlar üçüncü tip şahıs ekleri olarak değerlendirilir. Kıbrıs ağızlarındaysa durum ölçünlü dilden oldukça farklıdır. Ölçünlü dilde birleşik zaman çekimine girmeyen emir ekleri, burada birleşik zamanlara alınabilmektedir. Birleşik zaman çekimine

girdikten sonraysa kipin yeniden şahıs eki alışı durumu hâyli ilginç bir hâle sokmaktadır: *geleyimmişdim, yeylimmişik, okuyaymışın...*

Ek I: Kıbrıs Ağızlarında İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleriyle Çekime Giren Kip ve Şekillerin Dağılımı

	I.T. ŞAHIS	II.T. ŞAHIS	III.T. ŞAHIS	I.Ç. ŞAHIS	II.Ç. ŞAHIS	III.Ç. ŞAHIS
BELİRLİ G. Z.	-D ^o m	-D ^o η/ -D ^o n	-D ^o Ø	-D ^o K	-D ^o η ^o z/ -D ^o n ^o z	-D ^o (lAr)
ÖĞRENİLEN G. Z.		-m ^o ş ^o η/ -m ^o ş ^o η	-m ^o ş Ø	-m ^o ş ^o K	- m ^o ş ^o η ^o z/ -m ^o ş ^o n ^o z	-m ^o ş(lAr)
ŞİMDİKİ Z.	- (y)(^o)yom	- (y)(^o)yom / - (y)(^o)yon / -yorun	-(y)(^o)yor	- (y)(^o)york		- (y)(^o)yollar
GELECEK Z.	-AcAm	-AcAη/ -AcAn	-(y)AcAK Ø	-AcAyIK		- AcAKlAr
GENİŞ Z.		- ^o η/ - ^o n	- ^o r ^o Ø / -r ^o Ø / -Ar ^o Ø	- ^o r ^o K/ -r ^o K/ -Ar ^o K		-llAr/ - ^o llAr/ - AllAr
DİLEK-ŞART K.	-sAm	-sAη/ - sAn	-sA Ø	-sAK	-sAηlz/ -sAnlz	-sA(lAr)
İSTEK K.		-Aη	-(y)A Ø			-(y)A
GEREKLİLİK K.				-mAllyIK		
OLUMSUZLUK Ç.	-mAm	-mAη/ -mAn	-mAz Ø	-mAyIK/ -mAzIK		
SORU Ç.	-m ^o m	-m ^o η	-m ^o (K)	-m ^o y ^o K/ -m ^o K	-m ^o η ^o z/ -m ^o n ^o z	-m ^o (lAr)

KAYNAKLAR

- Ata, Aysu. (2002). *Harez-Altın Ordu Türkçesi, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Ay, Özgür. (2004). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara: TDK, s. 319-341.
- Banguoğlu, Tahsin. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK.
- Benzer, Ahmet. (2010). -sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi, (28), s. 131-140.
- Berathı, Nazım. (1999). *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Bulak, Şahap. (2011). Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi, (30), s. 71-97.
- Çelebi, Nazmiye. (2010). *Kıbrıs Türk Ağızlarında Dil İlişkisi İzleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Nurettin. (2009a), Kıbrıs Ağızlarının Tipik Özellikleri. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. hzl. Rıdvan Öztürk. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 17-28.
- Demir, Nurettin. (2009b). Kıbrıs Ağızlarında İmiş Hakkında. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. hzl. Rıdvan Öztürk. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 117-122.
- Demir, Nurettin. (2009c). Kıbrıs Ağızlarında İstek Eki Almış Cümleler. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. hzl. Rıdvan Öztürk. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 123-130.
- Demir, Nurettin. (2009d). Örnek Metinler. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. hzl. Rıdvan Öztürk. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 249-264.
- Duman, Musa. (2009). Kıbrıs Ağızı Üzerine Bazı Notlar. *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler*. hzl. Rıdvan Öztürk. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 39-62.
- Ergin, Muharrem. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. Von. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK.
- Gülsevin, Gürer. (1990). Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili*, Ankara: TDK, S: 467 (2), s. 276-279.
- Gümüſatam, Gürkan. (2011). Kıbrıs Ağızlarında Ek Eylem-I (Birleşik Çekimler). *Turkish Studies*, Vol. 6/1, s. 1187-1216.
- Gürkan, Ali. (1997). *Kıbrıs Ağızında Edatlar, Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri*. Lefkoşa: KKTC Millî Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı Yayınları-37.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.
- Karahan, Leyla. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK.
- Karahan, Leyla. (2006). Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi. *Turkish Studies*, V: I/1, s. 1-12.
- Korkmaz, Zeynep. (1979). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapıyla İlişkisi Sorunu. *TDAY-Belleten*, Ankara: TDK, s. 21-32.
- Korkmaz, Zeynep. (1995a). Eski Anadolu Türkçesindeki -van/ -ven/ -vuz -vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK, s. 110-127.

- Korkmaz, Zeynep. (1995b). -sa/ -se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır? *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK, s. 160-167.
- Korkmaz, Zeynep. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.
- Saraçoğlu, Erdoğan (2004), *Kıbrıs Ağzı*. Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.
- Yıldırım, Faruk. (2002/4). Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği. *Türkbilig*, s. 136-153.
- Yorgancıoğlu, Oğuz. (2000). *Kıbrıs Türk Folkloru*. Gazimağusa: Canbulat Basımevi.